

Aleksandra Vukadinović

SNOVI KAO POGLED U BUDUĆNOST

(Pera Todorović *Krvava godina*)

Predstavljanje sna kao (paralelne) stvarnosti ima vrlo značajnu ulogu u pripovedačkom postupku Pere Todorovića. San je jedan od bitnih, ako ne i najbitnijih, pokretača događaja u sižejnoj strukturi dela. U izuzetno zanimljivom, ali očigledno brzo(pleto) pisanom Todorovićevom memoarskom spisu o timočkoj buni, *Krvavoj godini*,¹ opisi snova su daleko najbolje

¹ *Krvava godina* Pere Todorovića je autobiografski i memoarski spis o događajima koji su prethodili i koji su sledili timočkoj buni. Kao romane *Smrt Karađorđeva* i *Silazak s prestola, Krvavu godinu* je autor, takođe, objavljivao u svojim *Malim novinama*. *Male novine* su ovaj spis napred oglašavale pod nazivom *Pakao – Dnevnik jednog roba*. U toku 1890. godine spis je objavljen u podlisku sa manjim izmenama. Naime, prvobitni naziv *Pakao* je preimenovan u *Krvava godina*, dok je podnaslov *Dnevnik jednog roba* ostao neizmenjen. Ovaj spis je značajan kako za one istraživače koji se bave Todorovićem kao istorijskom ličnošću, tako i za one koji se bave njegovim književnim radom. Za razliku od *Smrti Karađorđeva* i mnogih drugih romana, *Krvavu godinu* Todorović je potpisao punim imenom. Na taj način je pripovedačevo ja poistovećeno sa ličnošću Pere Todorovića. Pošto je i ovaj spis, kao i roman *Smrt Karađorđeva*, Todorović pisao u žurbi, zamerana mu je slaba organizacija istorijske građe iako je u spisu pomenuti nedostatak daleko manji. Hronološki sled istorijskih zbivanja uzima se i kao motivacija i kao okosnica radnje sa mnogo više književnog opravdanja, jer je u pitanju memoarski spis vezan za određen istorijski događaj. Nadmoćan autobiografski element u *Krvavoj godini* je uspešno sjedinjavao istorijsko sa književnim. Nedostaci u kompoziciji najočigledniji su u nesrazmernim odnosima delova prema celini. Tako se Todorović duže zadržava na opisu puta od Beograda do Zaječara, nego na kompletnom suđenju u Zaječaru, kao i na detaljnom opisu svoje odbrane na sudu, dok o ostalim, takođe, važnim događajima govori samo površno i u naznakama.

Timočka buna, događaj o kojem *Krvava godina* govori, neposredno je delo Radikalne stranke na čijem je čelu, izvesno vreme, bio i Pera Todorović. Buna je samo krajnji izraz nezadovoljstva koji je Radikalna stranka budila u narodu. Po pričanju Pere Todorovića, Hristićevo ministarstvo iznenadilo je i zaprepastilo Radikalnu stranku. Njeni članovi nisu znali šta kralj Milan namerava i strahovali su da Hristićevo ministarstvo ne bude predznak za ukidanje Ustava. Na jednom tajnom skupu glavnog odbora i trideset najvažnijih skupština jednoglasno je rešeno da se, ako kralj bude ukinuo Ustav, odmah digne buna. Međutim, bilo je i onih koji su smatrali da je svejedno kada će buna početi, pa su, i pre kraljevog ukidanja Ustava, podigli bunu u istočnoj Srbiji. Nikola Pašić, Pera Todorović, Raša Milošević i Kosta Taušanović, smatrali su da se buna mora prihvatiti i da njih četvorica moraju otići u narod i izazvati opšti ustanak. Međutim, oputovao je samo Pašić, a preostalu trojicu je Hristićeva policija pohapsila jedne oktobarske noći u njihovim kućama. Todorović je sumnjao da je Pašić možda znao za Timočku bunu. Po Todorovićevom mišljenju, verovatno nije slučajno što se Pašić, neposredno pred bunu, sastao u Boljevcu sa radikalnim poslanikom pop Marinkom Ivkovićem. Relevantan je podatak da je buna počela baš u boljevačkom srezu i to pod vođstvom pop Marinka.

Nakon hapšenja i niza neprijatnosti kojima je bio izložen, Todorović je zajedno sa Rašom Miloševićem osuđen na smrt, a kasnije, milošću kralja Milana, pomilovan i osuđen na desetogodišnju robiju.

ostvarene pripovedačke celine. Todorović se prema snu odnosio kao prema izuzetno važnom segmentu sopstvenog doživljaja stvarnosti. Unutrašnji naboj svojih pripovesti, autor je pojačavao preko snova u koje je nesumnjivo verovao.

Pre nego što će nam slikovito opisati sve strahote i svirepa mučenja kroz koja je prošao do dospeća u zaječarski zatvor, Todorović nas upoznaje sa snom koji je usnio nekoliko godina pre izbijanja bune. Naslovio ga je kao *Snoviđenje na Terazijama* u poglavlju „Jedan san“, smestivši ga na samom početku svog memoarskog spisa. Za razliku od prethodnih snova u Todorovićevom fantastičkom opusu, predstavljenih kao onirički doživljaji junaka, snovi u *Krvavoj godini* su opisani kao intimni doživljaji pripovedača. *Snoviđenje na Terazijama* je dokaz savršeno ostvarenih primera horor-fantastike. Jezive i morbidne događaje u ovom košmarnom snu, autor će na kraju sam protumačiti kao nejasna i neprijatna predskazanja. Autorova detaljna rekonstrukcija dešavanja koja su prethodila snu, naročito opis scene u kojoj Todorovića Nikola Pašić zatiče na podu sobe,² u cilju je dočaravanja utiska koji je san ostavio na junaka. Naime, nakon povratka kući, kratkog razgovora sa Pašićem i odlaska na spavanje, Todorović počinje da sanja svoj proročki san. Sanja sebe kako sedi za pisaćim stolom sa fesom na glavi i piše. Potpuno posvećen radu, iznenada oseća kako mu neko skida fes. Nakon skidanja fesa i junakovog refleksnog okretanja iza sebe, usledilo je ono što će izazvati osećaj jeze, kako kod junaka, tako i kod čitalaca – izmicanje misteriozne senke za koju će se kasnije ispostaviti da je senka mrtve osobe. Dočaravanju osećaja straha doprinosi i Perina konstatacija da je tokom ovih misterioznih okolnosti na satu otkucavala ponoć, vreme kada se, po verovanju, pojavljuju onostrana bića. Junakov pokušaj da ignoriše ovaj događaj neće uroditi plodom. Ponovno povlačenje fesa izazvaće mnogo jezivije posledice. Naime, Perin fizički kontakt sa misterioznom senkom, čije se kao led hladne kosti obavijaju oko junakovog vrata, moglo je biti pogubno. Iznenadno gašenje sveće, jedinog izvora svetlosti, očigledno je u cilju pojačavanja osećaja straha, čemu dodatno doprinosi i morbidno opisivanje škripe suvih kostiju: „Ostadosmo u mraku. Ja čuh neko šuškanje, nalik na kloparanje suhих kostiju, i najedared osetih kako se dve hladne šake obaviše oko moga vrata, obuhvatajući ga prstima hladnim kao guja.“³

Vrisak koji je usledio kao reakcija na noćnu moru (sličnu pripovedačku tehniku Pera Todorović koristi prilikom opisa Miloševog sna u *Smrti Karađorđevoj*) spasava Peru daljih muka. Poklapanje vremena na javi i vremena u snu, možemo shvatiti kao piščevo nastojanje da nas ubedi u ono u šta je i sam verovao – moć svojih proročkih snova i njihovo ostvarivanje na javi. Uzimajući u obzir buđenje junaka (Pera Todorovića) nakon samog uvođenja u radnju snoviđenja, ovaj san bismo mogli podeliti na dva dela.

Drugi deo sna obilovaće mnogo jezivijim scenama nego što je bio slučaj sa prvim delom. Zajedničko prvom i drugom delu jeste identičan početak, odnosno Perino sedenje za stolom i pisanje. Međutim, umesto ove uvodne jednakosti, ostala dešavanja će se razlikovati, između ostalog, i time što će učesnici u događajima biti daleko brojniji. Analogno prvom delu sna u kojem se misteriozna senka pojavljuje u cilju narušavanja mirne atmosfere koja

Mučenja kroz koja je prošao od hapšenja do dospevanja do zatvora u Zaječaru, Todorović detaljno opisuje u svojoj *Krvavoj godini*.

² Nikola Pašić i Pera Todorović su zajedno stanovali u iznajmljenoj kući.

³ Pera Todorović, *Krvava godina*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1991, str. 55.

je vladala, isti slučaj je i u drugom delu. Konstatovali smo da u drugom delu sna uočavamo pojavu većeg broja učesnika u događajima. Već na samom početku susrećemo se sa akterom Nikolom Pašićem. Iako ne uočavamo njegovu pojavu u fizičkom smislu, on je osoba koje se Pera setio pre nego što će napustiti kuću. Da budemo precizniji, pre nego što će izaći iz kuće u naletu straha koji je izazvao povik da „gori“, setio se da ista opasnost pretili njegovom (ne)prijatelju Nikoli Pašiću. Međutim, umesto Pašića, Pera će zateći „suhu babu“ koja leži i čeka. Pašićevo odsustvo, kao i Perino pitanje: „Ali, Nikola, kuda je otišao Nikola i zašto on da mi se ne javi pri polasku?!“,⁴ možemo povezati sa njegovim stvarnim odsustvom za vreme timočke bune. Naime, imajući u vidu relevantan podatak, a to je autorova konstatacija da *Snoviđenje na Terazijama* sadrži jasna proricanja timočke bune, uz aluziju na Pašićevo sramno bekstvo, navedenu podudarnost možemo smatrati ispravnom.

Neposredno nakon Perinog izlaska iz kuće počinju da se nižu nejasna i čudesna dešavanja. Najpre je to Perin ulazak u objekat sa zagonetnim nazivom koji glasi: „Velika zabava. Veselo i žalosno! Košta kako koga. Ulazak besplatan.“ „Veselo i žalosno“ će zaista i biti karakteristika dešavanja čiji će opis uslediti. Prvi prizor sa kojim se junak susreće jeste prizor razapetog čoveka. U opisu jezivog prizora uočavamo biblijski podtekst u ovom delu košmarnog sna. Naime, rane nanete razapetom čoveku u Perinom snu, asociraju na rane nanete Isusu Hristu. Evo dela iz memoara koji potkrepljuje ovu konstataciju: „Ja se zagledam dobro, da vidim da li to nije samo kakva slika. Ali ne! Razapeti mučenik disao je na krstu; ja sam lepo video kako mu se dižu i spuštaju grudi; *video sam kako mu iz ruku i nogu, kroz koje su prošli debeli mertečki ekseri, curi krv*; video sam kako se ovom nesretniku tresu kolena, i najposle video sam kako on polako otvori oči, iz kojih su tekle suze, padajući na mršave, gole, mrtve grudi“⁵ (kurziv A. V.).

Znamo da Isus Hrist, sin Božji, dobrovoljno sebe prinosi kao žrtveni dar, u znak iskupljenja grehova celog čovečanstva, čime ga smatramo žrtvenim jagnjetom. Imajući u vidu strahovite vapaje razapetog čoveka u Perinom snu, ne možemo sa sigurnošću reći da se žrtvuje dobrovoljno: „Bože, primi izmučenu dušu moju. Ako je i za narod – mnogo je! O, smrti, mila, blažena, draga i željena smrti, smiluj se na me, spasi me!“⁶ Naime, odlika Isusa Hrista je da žrtvovani sam sebe prinosi na žrtvu, žrtva je krvava, praćena teškom, bolnom patnjom koja se odvija bez jauka.⁷ Izuzev identičnih rana, više nijednu analogiju ne uočavamo između ove dvojice mučenika. Nakon košmarne scene sa razapetim čovekom, Pera će se naći u raskošnoj, osvetljenoj sali sa bogato postavljenim stolom. Već na samom početku uočavamo kontrast između ove dve slike. Prethodni ambijent je ostavljao utisak tuge, koji su pojačavali uzdasi mučenika. Sada, stičemo utisak vesele atmosfere, sa prostorom uređenim za zabavu, koja je priređena u čast krunisanja kralja Milana. Zanimljiva je autorova konstatacija da je kralj najpre bio mali,⁸ a nakon misterioznog nestanka učesnika na zabavi, iznenada se pojavljuje u svojoj prirodnoj veličini. Imajući u vidu dešavanja koja će uslediti, kralja Milana smatramo glavnim negativcem u ovom snu.

⁴ Isto, str. 57.

⁵ Isto, str. 58.

⁶ Isto, str. 59.

⁷ Olivera Radulović, *List nebeske knjige*, Zmaj, Beograd, 2003, str. 67.

⁸ Odrastanje kralja Milana, kao i njegovo krunisanje za kralja, pratili smo u romanu *Silazak s prestola*.

Dok su se u prethodnom slučaju događaji odvijali u zatvorenom prostoru, sa izuzetkom vremena koje je junak proveo napolju, pre ulaska u salu, događaji koji slede će isključivo biti vezani za otvoreni prostor. Smeštanje radnje u prostor izvan kuće u vreme ponoći ili posle ponoći, anticipira pojačani osećaj straha kako kod junaka, tako i kod čitalaca. Takođe, nije nimalo slučajno autorovo neprepoznavanje nekih učesnika u događajima. Imajući u vidu Lavkraftovo tvrđenje da je „najstarija i najjača čovekova emocija strah, a najstarija i najjača vrsta straha je strah od nepoznatog“,⁹ jasno nam je Todorovićevo neprestano uplitanje misterioznih osoba i misterioznih prostora. Obilje misterioznih činjenica uz pojavu strahovitih ličnosti, dovoljan je razlog da *Snoviđenje na Terazijama* ponese titulu najboljeg dela memoarskog spisa *Krvava godina*. Pre nego što će autor dati kulminaciju svog proročkog/košmar-nog sna u obličju lešine, nizaće se zastrašujuće slike, koje su u neposrednoj vezi sa onim što sledi. Najpre je to ogroman crni oblak, nepravilnog oblika, sa unutrašnjošću ispunjenom nejasnim ljudskim senkama. Imajući u vidu simbol oblaka¹⁰ koji nalazimo u *Srpskom mitološkom rečniku* gde se tumači kao mesto boravka raznih demona, nije slučajna njegova pojava pre pojave lešine koja je, takođe, sa obeležjima demona. Nakon oblaka, usledila je pojava vetra¹¹ čija je karakteristika donošenje oblaka, a sa njima i kiše. Pojava kiše ima veoma značajnu ulogu u horor-fantastici, kao atmosferska pojava koja, gotovo uvek, prethodi pojavi vampira. Zatim, autor u scenografiju uvodi i crne noćne ptice koje, po narodnom verovanju, najavljuju nesreću. Na kraju dolazimo do pomenute kulminacije u vidu lešine/vampira. Uočljiva je prirodna scenografija koja uvek uključuje tamu, kišu i sevanje munja, kada su likovi natprirodnih bića bili prisutni u određenim segmentima dela.¹² Takođe, uočavamo i tvrdnju Bože Vukadinovića koji kaže da se „izvanredni događaji dešavaju u toku noći, kao i sve vampirske priče, priče o vešticama i uopšte priče o mrtvacima i natprirodnim bićima“.¹³ Pojavi ovog vampira prethodi pojava oblaka koji simbolizuje padavine, a mrak je karakteristika čitavog prostora u ovom snu. Zanimljiv je podatak da je vampir dat u obličju osobe ženskog pola. Imajući u vidu tvrdnje Vuka Stefanovića Karadžića, Nade Popović-Perišić i Ane Radin, ovaj podatak nije slučajan. Naime, Vuk kaže da se najčešće povampiruje zao čovek/žena, Nada Popović-Perišić zastupa mišljenje da su veštice/vampiri gotovo uvek stare žene,¹⁴ dok Ana Radin, za promenu, tvrdi da vampir može biti i mlad i star, i muškarac i žena (mada je češće muškarac).¹⁵ Karakteristična je dominacija detaljnog opisa žene vampira. Zapažamo da u kompletnom fizičkom opisu preovlađuje buđ kao odlika ustajalosti i starosti onoga gde se pojavljuje. Zanimljiva je pojava venca napravljenog od slepih miševa koji „krasi“ čelo ove lešine. Moramo naglasiti da slepi miševi nisu retka pojava u primerima horor-fantastike,

⁹ Hauard Lavkraft, „Natprirodna strava u književnosti“, u: *Slučaj Čarlsa Dekstera Vorda*, prev. Gordana Velmar-Janković, BIGZ, Beograd, 1990, str. 143.

¹⁰ Videti, *Srpski mitološki rečnik*, Špiro Kulišić i grupa autora, Beograd, 1998, str. 324.

¹¹ Videti, *Srpski mitološki rečnik*, isto, str. 91-92.

¹² Radoslav Eraković, „O poreklu vampira u srpskoj književnosti“, u: *Skice rubnih prostora književnog nasleđa*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 81.

¹³ Božo Vukadinović, *Interpretacije*, Prosveta, Beograd, 1971, str. 17.

¹⁴ Nada Popović-Perišić, „Veštice“, u: *Zbornik: Srpska fantastika, natprirodno i nestvarno u srpskoj književnosti*, SANU, Beograd, 1989, str. 239.

¹⁵ Ana Radin, „Tipovi transpozicije vampirskog motiva u srpskoj proznoj književnosti“, u: *Zbornik: Srpska fantastika, natprirodno i nestvarno u srpskoj književnosti*, str. 264.

a naročito u slučaju dominacije natprirodnih bića. Naime, slepe miševе uočavamo u priči „Gonič“ Hauarda Lavkrafta. Evo jednog dela iz pomenute priče: „Pogrbljen u tom vekovima starom sanduku, obgrljen pripijenom košmarnom svitom krupnih, mišičavih, usnulih slepih miševa, bio je onaj koga smo moj drug i ja opljačkali...“¹⁶

Iz opisa lešine, pored pomenutih slepih miševa, izdvojiceмо još pauka i zmiju. Na osnovu dominacije njihove simbolike u negativnom kontekstu, pojavu ove žene vampira možemo tumačiti kao predskazanje lošeg perioda, što će se, sa razvojem radnje, pokazati ispravnim. Nakon kompletnog opisa fizičkog izgleda ovog vampira kome je Pera pridavao veliki značaj, kao i u slučaju opisa ambijenta, dolazimo do dela čiji opis odaje bliže naznake timočke bune. Pre svega mislimo na iznenadno buđenje veštice koju je i sam autor protumačio kao pokušaj naprednjaka da ožive reakciju. Zanimljiv je opis rituala koji su četiri misteriozne osobe izvodile nad lešinom, a koji se odnosi na kićenje vencem od svežeg cveća. Nasuprot prethodnom vencu sačinjenom od slepih miševa, sada imamo pojavu venca sa svežim cvećem. Zbog šarenila cveća, preovlađuje simbolika njegovog prinošenja zaslužnim ljudima za vreme svečanosti i pobeda, ali i pokojnicima.¹⁷

Od trenutka odnošenja lešine u Skupštinu, uočavamo nizanje slika koje eksplicitno najavljuju bunu. Pored simbolike mnogih životinja koje deflujе Terazijama, za našu analizu je najzanimljiviji simbol vepra.¹⁸ Kao simbol neustrašive ratne čete, nije slučajna njegova pojava neposredno pre izbivanja nereda. Naime, vepra možemo posmatrati kao simbolizaciju onih čijom voljom je buna podignuta. Pojačavanju nereda i uzbune doprinosi razarajući zvuk trube i doboša, kao i ulice prepune konjanika i vojske. U naletu panike i straha, Pera iznenada ugleda kralja Milana u društvu Nikole Hristića.¹⁹ Ironičan je podatak da je upravo kralj Milan izdavao naredbe vojsci, a ovi kasnije postupali po njegovim naredbama. Tako dolazimo do dela koji opravdava naš, ranije izrečeni, stav da je kralj Milan glavni negativac u ovom snu. Njegovo postupanje smatramo grehom oca naroda prema onima koje treba da štiti.²⁰ Da se vratimo na predmet našeg istraživanja. Imajući u vidu relevantan biografski podatak koji se odnosi na Perino zarobljavanje, njegovo pitanje upućeno Pašiću: „Držiš li da će napadati na našu kuću?“, i odgovor: „To je sigurno“,²¹ možemo tumačiti kao predviđanje onoga što će i biti ostvareno na javi, Perino hapšenje od strane Hristićeve po-

¹⁶ Hauard Lavkraft, „Gonič“, u: *Nekronomikon*, prev. Dejan Ognjanović, Everest media, Beograd, 2008, str. 102.

¹⁷ *Srpski mitološki rečnik*, Špiro Kulišić i grupa autora, Beograd, 1998, str. 86-89.

¹⁸ *Rečnik simbola*, Beograd, 2004, str. 424.

¹⁹ Nikola Hristić je, takođe, dominantan učesnik u ovom proročkom snoviđenju. Najpre ga srećemo u dešavanjima u sali, zatim kako kiti lešinu na Terazijama vencem od cveća i na kraju u društvu kralja Milana.

²⁰ Ovom konstatacijom uočavamo dodirnu tačku sa religioznim epom *Plač Rahili ili izbijenije mladencev na poveljenje Iroda cara judejskogo*, Konstantina Marinkovića u kojem je obrađena poznata biblijska tema pokolja u Judeji i izbavljenju Isusa. Naime, u trećem delu epa obrađuje se biblijska tema pokolja u Judeji sa akcentom na Irodovo ispaštanje svog greha, uobličenog u porodičnoj tragediji. Na osnovu rečenog, Aleksandra Obrenovića i zločin izvršen nad njim možemo smatrati kaznom za greh kralja Milana. (Detaljnije o religioznom epu pročitati u: Radoslav Eraković, *Religiozni ep srpskog predromantizma*, Matica srpska, Novi Sad, 2008, str. 116-137.)

²¹ Pera Todorović, *Krvava godina*, str. 77.

licije. Pored pomenute činjenice da je ovim proročkim snom Todorović „predvideo“ timočku bunu, moramo naglasiti da je „predvideo“ i dolazak Nikole Hristića na vlast. Hristić je prisutan u svim segmentima sna koji su u neposrednoj vezi sa proricanjem bune. Godine koje su usledile bile su dokaz autorovog proročkog dara.

Memoarski spis *Krvava godina* pored *Snoviđenja na Terazijama* iz poglavlja „Jedan san“, sadrži i Perin monolog ispred seni svoga oca, takođe vođen u snu. Iz autorovog izlaganja saznajemo da je san usnio dok je očekivao izricanje presude. Zanimljiv je podatak da se njihov susret dogodio u vinogradu. Uzmemo li u obzir simboliku vina, proizvoda koji se dobija preradom grožđa, izbor mesta susreta nije slučajna. Vino, između ostalog, nalazi svoju primenu i u počastima odavanim pokojnicima. Imajući u vidu relevantan podatak, a to je smrt Perinog oca, možda nije slučajno što se autor odlučuje za vinograd kao mesto odvijanja radnje ovog sna. Pojava junakovih roditelja u snu nije redak slučaj kod Pere Todorovića. Sličan primer uočavamo u romanu *Smrt Karađorđeva* koji se odnosi na pojavljivanje Miloševe majke Višnje, i u *Ogledalu*, a odnosi se na javljanje Nikole Lunjevice kraljici Dragi. Međutim, cilj njihovog pojavljivanja je jasan. U *Smrti Karađorđevoj* povod je upozorenje junaka na posledice zločina koji je počinio (ubistvo vožda Karađorđa), a u *Ogledalu* saopštavanje kraljici da se ukloni sa prestola i prepusti ga onoj koja može „podariti“ naslednika kralju Aleksandru.²² Takođe, između Miloša i njegove majke vodi se jasan dijalog gde ona rečima i dokazima upozorava sina na strahote koje slede. U slučaju Pere i njegovog oca je drugačije. Naime, junakov otac se nijednom rečju ne obraća sinu već samo rukama naizmenično pokazuje nebo, zemlju i svoje grudi. Izraz na licu koji dominira za vreme ovog kratkog susreta, tuga je i zabrinutost. S obzirom na čestu pojavu onostranih bića u ulozi zaštitnika pojedinih junaka, pojavu Perinog oca možemo tumačiti kao upozoravanje junaka na ono što sledi – izricanje presude kojom će Todorović biti osuđen na smrt.²³

Na samom kraju našeg rada, želeli bismo još jednom da skrenemo pažnju na neopходnost detaljnog proučavanja (oniričke) fantastike u delima Pere Todorovića. Nadamo se da je naša analiza dokazala kako je upravo ono najkvalitetnije i najzanimljivije u njegovom opusu još uvek nedovoljno istraženo. Zahvaljujući rezultatima proučavanja, možemo zaključiti da snovi u stvaralaštvu Pere Todorovića predstavljaju veliku dragocenost za srpsku fantastičku književnost koja ne bi smela da bude zanemarena.

²² Kraljica Draga iz zdravstvenih razloga nije mogla imati dece.

²³ „Arhetip muškog, po Edvardu Vitmonu, ima više podtipova, više muških obrazaca doživljavanja i načina ponašanja. To su: 1. *Otac* (patrijarh koji zna samo za decu i podanike), čija su oličenja Jahve, Zevs, Mojsije, Džingis Kan, Staljin. 2. *Sin* (neodgovoran, zainteresovan za svoje dobro i lične, ljubavne odnose, voli lagodan život i zato je u zavadi sa ocem), koga personifikuju Eros, Don Žuan, Petar Pan. 3. *Heroj* (odlučan, hrabar, teži moći i prestižu u svojoj društvenoj zajednici bilo kao vojnik, lovac, vitez, političar ili biznismen), čije su poznate personifikacije Zigfrid, Herakle, Aleksandar Veliki, Napoleon itd. 4. *Mudrac* (šaman, filozof, naučnik, učitelj, koji je primarno orijentisan na ideje i smisao), ispoljava se u likovima kao što su sveti Petar, Platon, Erazmo, Ajnštan, Erojd. *Otac* kao **jedan**, gornji pol arhetipa muškog (kolektivan, neličan) predstavlja **suprotnost sinu** (individualan, ličan), koji je donji pol vertikalne dimenzije“ (Žarko Trebješanin, *Rečnik Jungovih pojmova i simbola*, HEPERIAedu, Beograd, 2008, str. 55).